

Przemysław Jan Sieradzan

Dymisja Jurija Łużkowa – analiza politologiczna

28 września 2010 r. Prezydent Federacji Rosyjskiej Dmitrij Miedwiediew podpisał dekret o przedterminowym zwolnieniu Jurija Łużkowa ze stanowiska mera Moskwy. Tego dnia skończyła się pewna epoka w dziejach stolicy Rosji. Przez niespełną pięć kadencji i 18 lat rządów Jurija Łużkowa to gigantyczne (liczące, według różnych ocen, od 12 do 20 milionów mieszkańców) miasto stało się tętniącą życiem metropolią i jednym z najważniejszych centrów ekonomicznych świata, lecz zarazem miejscem ogromnych kontrastów społecznych borykającym się z plagą niewiarygodnej korupcji i problemami ekologicznymi. Jurij Łużkow należy do polityków, którzy mieli decydujący wpływ na dzieje poradzieckiej Rosji. Bez wątpienia był jednym z najśłynniejszych urzędników samorządu terytorialnego na świecie. Trudno sobie wyobrazić, by ten energiczny i charyzmatyczny polityk, powszechnie kojarzący się z jowialnym stylem bycia, charakterystyczną kręłą sylwetką i swoim nieodłącznym atrybutem – skórzanym kaszkietem, podjął decyzję o definitywnym rozstaniu z wielką polityką. Cały czas nie wiadomo jednak jaką rolę wplywową i majątny Jurij Łużkow, słynący z przebiegłości i znakomitego wyczucia koniunktury, postanowi odegrać w życiu politycznym Rosji...

Jurij Łużkow – sylwetka

Jurij Michajłowicz Łużkow urodził się 21 września 1936 r. w Moskwie. Jego ojciec, Michaił Andriejewicz (stolarz i garbarz) przyjechał do stolicy ZSRR z niewielkiej wsi w obwodzie twerskim na początku lat 30. Matka Jurija Łużkowa, urodzona w baszkirskiej wsi Anna Pietrowna, była robotnicą niewykwalifikowaną.

Po ukończeniu w 1953 r. szkoły powszechnej Jurij Michajłowicz rozpoczął studia inżynierskie w Moskiewskim Instytucie Przemysłu Naftowego, Gazowego i Chemicz-

nego im. Gubkina¹. Podczas studiów był aktywnym działaczem Wszechzwiązkowej Leninowskiej Komunistycznej Młodzieży Radzieckiej (Komsomołu) pracował dorywczo przy rozładowywaniu wagonów na Dworcu Paweleckim, a także jako dozorca.

Po ukończeniu uczelni w 1958 r. Jurij Łużkow został przydzielony do pracy w instytucie naukowym, prowadzącym badania nad masami plastycznymi. Początkowo był laborantem, później awansował na zastępcę laboratorium automatyzacji procesów technologicznych. Od 1964 r. zaczął pracować w Ministerstwie Przemysłu Chemicznego ZSRR, w którym pełnił rolę kierownika Wydziału Automatyzacji Systemów Zarządzania.

W 1968 r. przyszedł mer Moskwy wstąpił w szeregi Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego, której członkiem pozostał do jej delegalizacji w sierpniu 1991 r.²

Od 1974 r. Jurij Łużkow był dyrektorem biura konstrukcyjno-projektowego zajmującego się kwestiami automatyki przy Ministerstwie Przemysłu Chemicznego, a od 1980 r. sprawował stanowisko dyrektora generalnego Zjednoczenia Naukowo-Przemysłowego „Neftiechimawtomatika”. Z uwagi na styl zarządzania i charakterystyczną łysinę (mogącą przywołać skojarzenia z Benito Mussolinim) zyskał wówczas wśród podwładnych przydomek „Duce”. W 1986 r. powrócił na rok do pracy w ministerstwie, obejmując stanowisko kierownika Zarządu d.s. Nauki i Techniki.

Jurij Łużkow rozpoczął karierę we władzach lokalnych w 1975 r., gdy wybrano go deputowanym ludowym do rady moskiewskiej dzielnicy Babuszkino. Od 1977 do 1990 r. zasiadał w Radzie Miejskiej Moskwy. W latach 1987–1990 był deputowanym ludowym do Rady Najwyższej RSFR. Po wyborze do rosyjskiej Rady Najwyższej Jurij Łużkow definitywnie opuścił ministerstwo. Nowo wyznaczony I Sekretarz komitetu miejskiego KPZR Borys Nikołajewicz Jelcyn kompletował wówczas nowe kadry zarządzające miastem – na fali wymiany urzędników przeprowadzonej przez późniejszego Prezydenta Federacji Rosyjskiej, Jurij Łużkow został pierwszym wiceprzewodniczącym Moskiewskiego Miejskiego Komitetu Wykonawczego i jednocześnie przewodniczącym Moskiewskiego Miejskiego Komitetu Przemysłu Żywnościowego.

W kwietniu 1990 r. po raz pierwszy skład Moskiewskiej Rady Miejskiej został wybrany w wyborach powszechnych. Dotychczasowy przewodniczący komitetu wykonawczego Walerij Sajkin został zdymisjonowany, a jego obowiązki zaczął wypełniać Jurij Łużkow. Nowy przewodniczący „Mossowietu” Gawrił Popow, bliski współpracownik Jelcyna, należał do zwolenników współpracy między jelcynowskimi radykalnymi reformatorami a tymi przedstawicielami aparatu partyjnego, którzy gotowi byli

¹ Zob. Łużkow *priewratit żizn' prieżich w ad*, ww.prawda.ru, odczyt z dn. 15.09.2004.

² Zob. N. Zienkowicz, Łużkow, Jurij Michajłowicz, [w:] *Putinskaja enciklopedija*, Moskwa 2006, s. 276–279.

współpracować z siłami reformatorskimi. Technokrata Jurij Łużkow, daleki od sentymentów ideologicznych a przy tym obdarzony instynktem politycznym, postanowił przyłączyć się do zwycięskiego – jak trafnie przewidział – obozu Borysa Jelcyna.

Jurij Łużkow był patronem kapitalizmu rodzącego się w schyłkowym okresie istnienia ZSRR. Sprawował funkcję prezesa Międzynarodowej Fundacji Wsparcia Przedsiębiorczości w Związku Radzieckim. W czerwcu 1991 r. wraz z pierwszymi wyborami Prezydenta RFSRR odbyły się wybory powszechne mera Moskwy. Kandydatem obozu jelicynowskiego był Gawrił Popow, a startującym wraz z nim kandydatem na zastępcę – Jurij Łużkow. Para Popow-Łużkow zdecydowanie zwyciężyła w pierwszych wyborach powszechnych do władz Moskwy³.

Podczas próby zamachu stanu w sierpniu 1991 r. (tzw. „Puczu Janajewa”) Jurij Łużkow otrzymał od Państwowego Komitetu Stanu Wyjątkowego propozycję wsparcia działań zamachowców, którą bardzo zdecydowanie odrzucił. Udzielił jednoznacznego poparcia przeciwnikom puczystów skupionym wokół Borysa Jelcyna⁴. Był jednym z organizatorów obrony „Białego Domu” – siedziby Rady Najwyższej RFSRR; dla wsparcia projelcynowskiej strony konfliktu zmobilizował podlegające mu struktury transportowe i bankowe. Trzeciego i ostatniego dnia puczu – 21 sierpnia 1991 r. – postawił głównodowodzącemu Moskiewskim Okręgiem Wojskowym ultimatum: „Jeśli do godziny szesnastej w mieście pozostanie choć jeden czołg – spalimy go”⁵.

Za sprawą ostentacyjnie demonstrowanej lojalności wobec Borysa Jelcyna, zwycięzcy konfliktu na szczytach radzieckiej władzy, Jurij Łużkow został jednym z zastępców przewodniczącego Komitetu Zarządzania Operacyjnego Gospodarką Narodową ZSRR (łączył to stanowisko z urzędem zastępcy mera), który został rozwiązany w momencie upadku państwa.

Jako zastępca mera Moskwy Jurij Łużkow uchodził za nieprzejednanego wroga opozycji komunistycznej, konsolidującej się po okresie całkowitego rozbitcia i rozdrobnienia w momencie upadku ZSRR. Na początku 1992 r. kilkakrotnie wydał rozkaz użycia siły przeciw demonstrantom wyrażającym proradzieckie sympatie⁶.

18 lat na stanowisku mera

W czerwcu 1992 r., po ustąpieniu Gawriła Popowa, Jurij Łużkow został mianowany na stanowisko mera Moskwy dekretem prezydenta Jelcyna. W tym okresie łączył urzędy mera Moskwy, naczelnika administracji miejskiej i przewodniczącego rządu

³ Zob. Łużkow Jurij Michajłowicz, <http://lenta.ru/lib/14159332/full.htm>, odczyt z dn. 21.11.2010.

⁴ Zob. B. Jelcyn, *Zapiski prezydenta*, przeł. Maria Kotowska, Warszawa 1995.

⁵ L. Kolodnyj, *Juriew dien*, „Moskowskij Komsomolec”, 21.09.2006.

⁶ Zob. P. Sieradzan, *Czerwono-brunatni. Sojusz radykalizmu lewicy i prawicy w Rosji współczesnej*, Warszawa 2010, s. 105.

rosyjskiej stolicy. Pierwsze decyzje nowego mera wymierzone były przeciw nielegalnym migrantom („gastarbeiterom”) i nielegalnej sprzedaży alkoholu i żywności na ulicach. Jednocześnie Jurij Łużkow pozostawał zwolennikiem ultraliberalnej polityki „terapii szokowej” prowadzonej przez rząd Jegora Gajdara. W 1993 r., podczas kryzysu konstytucyjnego, który przerodził się w otwarty konflikt między Prezydentem FR i Radą Najwyższą FR, udzielił zdecydowanego poparcia stronie prezydenckiej konfliktu. Poparł sprzeczny z konstytucją dekret prezydenta o rozwiązaniu parlamentu, podjął decyzję o odłączeniu elektryczności, sieci telefonicznej i wody bieżącej w Białym Domu okupowanym przez przeciwników Borysa Jelcyna. Wysyłał milicyjne siły prewencji przeciw pikietom i demonstracjom występującym z poparciem dla Rady Najwyższej⁷.

W 1993 r. Jurij Łużkow popadł w konflikt z popieranym przez Borysa Jelcyna Anatolijem Czubajsem, przewodniczącym Państwowego Komitetu Majątkowego, odpowiedzialnym za przekształcenia własnościowe w Federacji Rosyjskiej. Prowadzoną przez Anatolija Czubajsa politykę określił mianem „zbrodniczej”. Konflikt ten wygrał Jurij Łużkow – w Moskwie stworzono specjalną strefę prywatyzacyjną, wyłączoną spod władzy komitetu Czubajsa, w której merostwo uzyskało decydujący wpływ na przebieg przekształceń własnościowych. W ramach zemsty Anatolij Czubajsa mający znakomity kontakt z Borysem Jelcynem zaczął rozpowszechniać pogłoski, jakoby zyskujący popularność Jurij Łużkow planował startować w wyborach prezydenckich 1996 r. przeciw Borysowi Jelcynowi. W rezultacie tych plotek relacje między prezydentem Jelcynem i merem Łużkowym uległy zdecydowanemu ochłodzeniu. Stosunki między obydwojma politykami na pewien czas wróciły jednak do normy – Jurij Łużkow zdecydowanie poparł politykę Borysa Jelcyna w Czeczenii, wszedł też w skład jego komitetu wyborczego podczas walki o reelekcję w 1996 r.⁸

W czerwcu 1996 r. Jurij Łużkow wygrał wybory na mera Moskwy, zdobywając przeszło 89% głosów. Jako głowa samorządu Moskwy, będącej podmiotem Federacji Rosyjskiej, został deputowanym do Rady Federacji. Na jesieni tego samego roku uczestniczył w procesie zakładania nowej stacji telewizyjnej REN-TV – stanął na czele jej rady programowej.

Skutkiem uderzającej w nielegalnych imigrantów polityki prowadzonej przez Jurija Łużkova były pierwsze akty terrorystyczne w 1996 r. – bomby w trolejbusach i metrze. Mer Moskwy wielokrotnie udzielał zdecydowanego poparcia interwencji zbrojnej w Czeczenii, a podpisany w 1996 r. pokój w Chasaw-Jurcie sierpniu określał jako „kapitulację” i „akt sprzeczny z interesami Rosji”. W jednej ze swoich wypowiedzi wezwał też do „usunięcia z Moskwy czeczeńskiej diaspory”.

⁷ Zob. *Osień '93. Chronika pierieworota*, red. G. Pawłowski, Moskwa 1994.

⁸ *Łużkow Jurij Michajłowicz*, <http://lenta.ru/lib/14159332/full.htm>, odczyt z dn. 21.07.2011.

W drugiej połowie 1998 r. Jurij Łużkow, nie skrywając już ambicji prezydenckich⁹ założył Wszechrosyjską Polityczną Organizację Społeczną „Ojczyzna” (*Otieczestwo*). Popularny mer wkrótce jednak zmuszony był zrewidować swoje zamiary. W sierpniu 1999 r. dokonano się zjednoczenie „Ojczyzny” z blokiem liderów regionalnych „Cała Rosja” (*Wsia Rossija*), pod przywództwem popularnego prezydenta Tatarstanu Mintimera Szajmijewa¹⁰. Na czele nowo powołanej koalicji o orientacji mocarstwowo-patriotycznej „Ojczyzna-Cała Rosja” stanął były minister spraw zagranicznych i premier Jewgienij Primakow, uważany za prawdopodobnego następcę Borysa Jelcyna na stanowisku prezydenta. Gdy na początku 2000 r. (po rezygnacji Borysa Jelcyna 31 grudnia 1999 r.) ogłoszony został termin wyborów prezydenckich, Jurij Łużkow (a wraz z nim blok wyborczy „Ojczyzna-Cała Rosja”) wykonał wolę, porzucając opozycyjną retorykę i udzielając poparcia pełniącemu obowiązki prezydenta premierowi Władimirowi Putinowi.

Od kwietnia 2001 r. toczyły się rozmowy o sojuszu prokremlowskiej partii „Jedność” (*Jedinstwo*) z „Ojczyzną-Całą Rosją”, które znalazły swoje ukoronowanie w grudniu 2001 r., podczas kongresu zjednoczeniowego, będącego zarazem zjazdem założycielskim nowej partii władzy „Zjednoczona Rosja” (*Jedinaja Rossija*). Jurij Łużkow został współprzewodniczącym nowej partii.

23 października 2002 r. podczas ataku czecheńskich ekstremistów na Centrum Teatralne na Dubrowce, Jurij Łużkow zaproponował oddanie się terrorystom w niewolę w zamian za uwolnienie zakładników – propozycja została odrzucona. Wskutek niepowodzenia szturm oddziałów specjalnych na teatr poniosło śmierć 129 zakładników¹¹. Podczas wyborów wyborach parlamentarnych 2003 r. nazwisko Jurija Łużkowa znalazło się na liście krajowej zwycięskiej „Zjednoczonej Rosji”. Polityk nie skorzystał jednak z możliwości objęcia mandatu deputowanego do Dumy – jednocześnie odbywały się wybory mera Moskwy. Jurij Łużkow wystartował w nich jako kandydat niezależny (swoją decyzję umotywował chęcią „służenia wszystkim moskwiczanom, a nie partiom politycznym”)¹². Większością niemal 75% głosów został wybrany na czwartą już kadencję.

W lutym 2004 r. doszło do kolejnego spektakularnego aktu terroru w Moskwie – tym ofiarą czecheńskich separatystów padli ofiarą pasażerowie metra. Po eksplozjach na stacjach metra „Awtozawodskaja” i „Pawieleckaja”, które pochłonęły 41 ofiar, Jurij

⁹ We wrześniu 1998 r. Jurij Łużkow powiedział, że zamierza ubiegać się o prezydenturę w przypadku „gdy nie pojawi się bardziej od niego godny pretendent”. A. Konowałow, *Rossijskaje informacionnoje agientstwo predstavliajet 10 ważniejszych sobytij 1998 goda w Rossii*, 28.12.1998.

¹⁰ Zob. N. Zienkowicz, op.cit., s. 277.

¹¹ *Terakt w Moskwie na Dubrowkie wo wriemia miuzikla. Sprawka*, „RIA Nowosti”, 21.10.2005.

¹² *Jurij Łużkow ob. jawił o namierenii wnow' ballotirowat'sja na post mera Moskwy*, www.newsru.com, odczyt z dn. 23.09.2003.

Łużkow przerwał wizytę roboczą w Stanach Zjednoczonych i powrócił do Moskwy. Wkrótce stał się jednym z najbardziej rozpoznawalnych rzeczników twardej polityki wobec terrorystów, która miała być prowadzona nawet kosztem ograniczenia praw obywatelskich¹³. Przygotowany przez administrację moskiewską projekt ustawy przewidujący drakońskie metody inwigilacji i kontroli osób przebywających na terenie miasta nie zdobył jednak poparcia Dumy.

Po akcie terroru we wrześniu 2004 r. w Bieslanie Prezydent FR Władimir Putin, konsekwentnie realizujący politykę budowania „pionu władzy” (*wertikal’własti*) podjął decyzję o zniesieniu bezpośrednich wyborów liderów podmiotów federacji; Jurij Łużkow należał do najgorętszych orędowników tej decyzji – komentując decyzję prezydenta powiedział, że w jego przekonaniu „głowa administracji powinna być gospodarzem, a nie politykiem”¹⁴.

W czerwcu 2007 r. prezydent Władimir Putin, zgodnie z nowym ustawodawstwem, wniósł pod obrady Moskiewskiej Dumy Miejskiej kandydaturę Jurija Łużkowa na kolejną, piątą już kadencję. Za jego kandydaturą zagłosowało 32 z 35 deputowanych – 6 lipca 2007 roku oficjalnie rozpoczęła się piąta i, jak się miało okazać, ostatnia kadencja Łużkowa na stanowisku mera.

2010 r. okazał się feralny dla Jurija Łużkowa. 29 marca 2010 r., w rezultacie eksplozji na stacjach metra moskiewskiego „Łubianka” i „Park Kultury”, zginęło 40 osób, a ponad 100 odniosło rany. W sierpniu tego samego roku w wyniku pożarów podmoskiewskich lasów doszło do prawdziwej katastrofy ekologicznej – całą stolicę pokrył smog, który sparaliżował życie mieszkańców miasta i stworzył prawdziwe niebezpieczeństwo dla ich zdrowia. Mer Jurij Łużkow przebywał wówczas na urlopie, a jego rzecznik prasowy Siergiej Coj oświadczył, że sytuacja nie jest na tyle poważna, by wymagała przerwania przez mera wypoczynku¹⁵. Oświadczenie zbulwersowało opinię publiczną – po dwóch dniach od niestosownego oświadczenia Jurij Łużkow pod presją obywateli i mediów przerwał urlop i wrócił do swoich obowiązków.

Bilans rządów

Trudno jednoznacznie ocenić pięć lat Jurija Łużkowa na stanowisku mera. Z jednej strony osiemnastolecie jego rządów bez wątpienia było okresem gigantycznych inwestycji, burzliwego rozwoju miasta, które stało się jednym z największych ośrodków ekonomicznych świata.

¹³ A. Popowa, *Proziwajuszczich w Moskwie budut „filtrawat”*, „RBK Daily”, 12.02.2004.

¹⁴ W. Wołodina, *Łużkow smozet stat’ merom w piatyj raz*, „Izwestia”, 14.09.2004.

¹⁵ *Łużkow nie widit krizisa w Moskwie*, „Life News”, 06.08.2010.

Osiemnastolecie rządów Łużkowa w Moskwie to czas bardzo udany z ekonomicznego punktu widzenia. Miesięczne dochody przeciętnego moskwiaczyna prawie trzykrotnie przewyższają średnią krajową i wynoszą 52 tys. rubli (ponad 2 tys. dolarów).

Jurij Łużkow pysznił się bezprecedensowymi sukcesami w dziedzinie rozbudowy miasta. Za jego kadencji została całkowicie przebudowana i zmodernizowana główna miejska obwodnica (MKAD), wybudowano kolejną (trzecią) rozpoczęto budowę czwartej. Na miejsce prowizorycznych bloków czteropiętrowych budowanych w czasach Nikity Chruszczowa (tzw. „chruszczówek”) wznoszono nowoczesne domy mieszkalne. Do najbardziej spektakularnych projektów realizowanych w czasach Jurija Łużkowa należał kompleks pałacowo-parkowy na Górze Pokłonnej, wzniesiony w 50 rocznicę zakończenia Wielkiej Wojny Ojczyźnianej, finansowany wyłącznie ze środków miejskich. Równie efektowna była rekonstrukcja Świątyni Chrystusa Zbawiciela, zburzonego na rozkaz Stalina¹⁶. Dokonano rekonstrukcji licznych zabytków, wśród których można wymienić choćby tylko Mur Kitajgorodzki, Piotrowski Pałac Podróżny, centrum handlowe GUM. Odnowiono historyczne parki Kuskowo, Kuzminki i Carycyno. Znacznie większe kontrowersje wzbudziło wybudowanie podziemnego centrum handlowego na Placu Maneżowym i systemu podziemnych parkingów w historycznym centrum Moskwy. Niektórzy komentatorzy podkreślają ogromny wkład osobisty Jurija Łużkowa w odnowę moskiewskich zabytków. Inni wytykają komercjalizację miasta, której symbolem może być płatne lodowisko, ustawiane każdej zimy na Placu Czerwonym. Ogłoszony przez Jurija Łużkowa w 2010 r. plan rozwoju Moskwy do 2025 r. spotkał się z druzgocącą krytyką (przykładem może być opinia Izby Społecznej FR, która określiła dokument mianem „wyroku śmierci dla Moskwy”¹⁷). Mimo to w maju 2010 r. projekt został przyjęty przez Radę Miejską Moskwy i podpisany przez mera Łużkowa. Od 1995 r. w Moskwie rozbudowywane jest tak zwane Moscow-City – część miasta o specjalnym statusie administracyjnym, w której powstają najnowocześniejsze wysokościowce. Celem przyświecającym budowie City było stworzenie sprzyjających warunków do przyciągania zagranicznych inwestycji do Moskwy. Centrum biznesowe zajmuje 60 hektarów i pochłonęło jak dotąd 12 miliardów dolarów. W założeniu rozbudowa City miała zakończyć się w 2007 r., w rzeczywistości jednak prace nadal trwają. Jurij Łużkow był inicjatorem przemianowania „Moscow-City” na brzmiący nieco bardziej rosyjsko *Nowyj Centr* – „Nowe Centrum”¹⁸.

¹⁶ G. Rezwini, *Łużkowska Moskwa. Stil' wampir*, „Profil”, 24.11.2005, nr 44; S. LeMyers, *A powerhouse remakes Russia's capital*, „New York Times”, 27.06.2005.

¹⁷ Zob. Obszczestwiennaja pałata: Gienplan Moskwy – smiertnyj prigowor gorodu, IA Rosbałt, 11 marca 2010 r.

¹⁸ Zob. I. Mielnikowa, *CIT'wyje igry*, „Itogi”, 23.10.2006, nr 38.

Do niewątpliwych sukcesów Jurija Łużkowa należy rozwój sieci transportowej Moskwy – w ciągu ostatniego osiemnastolecia powstało kilkadziesiąt nowych stacji metra, powstały nowe drogi i mosty a także tzw. „lekkie metro”, czyli miejska kolej pasażerska.

Znaczne kontrowersje budzi gust architektoniczny i estetyczny Jurija Łużkowa. W powszechnym użyciu jest pojęcie „styl łużkowski”, które oznacza specyficzną, eklektyczną syntezę postmodernizmu, rokoko, klasycyzmu, secesji i stalinowskiego stylu imperialnego¹⁹. Oczywiście, *de gustibus non est disputandum* – nie istnieją uniwersalne kryteria oceny smaku; zapewne dlatego niektórzy cenią sobie „styl łużkowski” za patos, bombastyczność i rozmach, inni z kolei zarzucają mu pretensjonalność, uznając za synonim bezguścia. Za ulubionego artystę Jurija Łużkowa uchodzi Zurab Ceretelli, autor niezliczonych pomników wzniesionych na ulicach Moskwy w ciągu ostatnich 18 lat. Najstyniejszym z nich jest z pewnością pomnik Piotra Wielkiego ustawiony przed dawną fabryką słodyczy „Czerwony Październik”, przedstawiający nienaturalnie wielką postać cara stojącego na pokładzie żaglowca. Złośliwa, lecz niepozbawiona podstaw plotka głosi, że projekt monumentu pierwotnie miał upamiętniać odkrycie Ameryki przez Krzysztofa Kolumba, który został odrzucony przez amerykańską komisję...²⁰. Jurij Łużkow stał się inspiracją dla dwóch pomników, które wyszły spod dłuta Ceretelli – pierwszy z nich przedstawia popularnego mera jako atletę grającego w tenisa, drugi – jako dozorcę, przy pomocy miotły oczyszczającego Moskwę z brudu.

Osiemnastoletnie rządy Jurija Łużkowa były katastrofą z ekologicznego punktu widzenia – zanieczyszczenie środowiska naturalnego w stopniu znacząco wpływającym na poziom komfortu życia było ceną za dynamiczny rozwój gospodarczy miasta. Według badania grupy Mercer przeprowadzonego w 2007 r. Moskwa należy do najbardziej zanieczyszczonych miast świata, zajmując 201 miejsce na 215 miast, których dotyczyło badanie. Ocenia się, że zanieczyszczenia środowiska naturalnego są przyczyną około 20% chorób mieszkańców Moskwy²¹.

Trzecią żoną Jurija Łużkowa jest młodsza o 27 lat Jelena Baturina, właścicielka przedsiębiorstwa budowlanego „Inteko” i znacznych pakietów akcji Gazpromu i Sberbanku, powszechnie uważana za trzecią najbogatszą kobietę świata²² i zarazem najbogatszą w Federacji Rosyjskiej – jej majątek szacuje się na 2,9 miliarda dolarów²³.

¹⁹ Najwięksi przeciwnicy porównują styl architektoniczny preferowany przez Jurija Łużkowa do stylu, w którym utrzymane są kurorty w Turcji i Egipcie. A. Priwałow, *O przednaznaczeniu Łużkowa*, „Ekspert”, 11.06. 2007, nr 22.

²⁰ Opinia zasłyszana podczas wielokrotnych rozmów z mieszkańcami Moskwy.

²¹ *Stolica: ziemia, wozduch i woda*, „Argumenty i fakty”, 26.03.2008, nr 13.

²² *Baturina weszła w trojku bogatniejszych biznes-lejdi mira po wiersii Forbes*, „RIA Nowosti”, 15.03.2010.

²³ *Forbes schitaet miliarderow po wiesnie. Rewju.*, „RIA Nowosti”, 10.03.2006.

Według różnych ocen przedsiębiorstwo Baturinej realizowało od 10 do 20 procent projektów budowlanych zleczanych przez władze Moskwy. Życzliwość mera Moskwy bez wątpienia nie pozostała bez wpływu na ogromny sukces finansowy „Inteko”, co stało się przyczyną zarzutów niegospodarności i korupcji.

Jurij Łużkow nigdy nie krył swoich jednoznacznie konserwatywnych przekonań. Wielokrotnie ostentacyjnie demonstrował swoje przywiązanie do Cerkwi prawosławnej. Konsekwentnie odmawiał zgody na przeprowadzenie w Moskwie parady w obronie mniejszości seksualnych, co spotkało się z radykalną krytyką obrońców praw człowieka i równie zdecydowanym poparciem kręgów klerykałno-patriotycznych.

Przedstawienie Jurija Łużkowa jako oportunisty, skorumpowanego oligarchy i organiczonego reakcjonisty byłoby jednak jednostronne. Mer Moskwy wygłosił również odważne wypowiedzi i podjął zdecydowane działania, do których można zaliczyć sprzeciw wobec agresji NATO w Jugosławii oraz amerykańskiej okupacji Iraku i Afganistanu. W przeciwieństwie do pragmatycznie zorientowanych Władimira Putina i Dmitrija Miedwediewa, Jurij Łużkow traktował Aleksandra Łukaszenkę jako sojusznika strategicznego Rosji, a nie jako klienta czy petenta, pasożytnącego na rosyjskim gazie. Budżet Moskwy należał także do najhojniejszych ofiarodawców wspierających odbudowę południowoosetyjskiej stolicy Cchinwali, zrujnowanej po gruzińskiej ofensywie z sierpnia 2008 r.²⁴

Kulisy dymisji

Jeszcze w sierpniu 2010 r. mer Moskwy Jurij Łużkow stał się obiektem krytyki ze strony administracji Prezydenta Federacji Rosyjskiej. Przyczyną stało się przede wszystkim zlekceważenie problemu podmoskiewskich pożarów. Anonimowy urzędnik cytowany przez rosyjski portal internetowy NEWSru powiedział: „nieobecność mera bez wątpienia nie sprzyjała podejmowaniu odpowiednich działań we właściwym czasie, bez opóźnień”²⁵.

Nie bez wpływu na spadek zaufania społecznego do mera Moskwy było jego stanowisko w sporze o budowę autostrady przez las nieopodal podmoskiewskiego miasta Chimki. Nowa płatna autostrada miała łączyć Moskwę i Sankt-Petersburg – jej trasę wytyczono przez tereny leśne cenne z punktu widzenia ekologicznego. Niektórzy rosyjscy biznesmeni planowali przy okazji wzbogacić się na spekulacji gruntami przylegającymi do nowej trasy, licząc na to, że ich wartość zdecydowanie wzrośnie po

²⁴ Sz. Jeruszalimi, *Ootstawka Łużkowa: oligarchiczeskaja i imperofaszistskaja woznia*, <http://evrazia.org/article/1462>, odczyt z dn. 15.08.2011.

²⁵ Łużkow o napiężonności w relacjach z Kremliom: „Konfliktow niet. Jest raznyje mnienija” – www.newsru.com, odczyt z dn. 10.09.2010.

zakończeniu jej budowy. Sam już zamiar wybudowania autostrady przez las połączony z towarzyszącymi mu zarzutami o korupcję i niegospodarność wywołały sprzeciw okolicznej ludności i lokalnych środków przekazu²⁶. 26 sierpnia 2010 r. Dmitrij Miedwiediew polecił Radzie Ministrów zatrzymać budowę autostrady; w odpowiedzi na tę decyzję Jurij Łużkow napisał artykuł, w którym wyraził poparcie dla aktualnego projektu autostrady, będącego w jego przekonaniu wygodnym i tanim. Mer Moskwy stwierdził także, że wytyczenie nowej trasy opóźni proces budowania drogi o wiele lat²⁷. Artykuł mera, który postanowił zaangażować swój autorytet w obronę kontrowersyjnej inwestycji, stał się przyczyną podejrzeń o uwikłanie Jurija Łużkowa w skandal korupcyjny.

Odpowiedzią na artykuł Jurija Łużkowa była druzgocąca krytyka ze strony administracji prezydenckiej, której towarzyszyła publikacja artykułów i emisja reportaży i filmów dokumentalnych poświęconych nadużyciom i skandalom korupcyjnym, w które miał być uwikłany Jurij Łużkow²⁸. Pomimo nacisków na dobrowolną dymisję, mer Moskwy zapowiadał, że zamierza pozostać na stanowisku do końca kadencji²⁹.

Nad ranem 28 września 2010 r. Dmitrij Miedwiediew wydał dekret o pozbawieniu Jurija Łużkowa stanowiska mera Moskwy. Decyzja została (nieco enigmatycznie) umotywowana „utrącią zaufania prezydenta”. Zdymisjonowanego mera tymczasowo zastąpił Władimir Riesin, doktor habilitowany nauk ekonomicznych i rówieśnik Jurija Łużkowa.

Sondaż opinii publicznej przeprowadzony bezpośrednio po dymisji przez państwowy ośrodek badania opinii publicznej WCIOM wykazał, że 33% mieszkańców Moskwy oceniało Jurija Łużkowa jako skutecznego mera, 34% – jako nieefektywne go administratora miasta³⁰. Jedna trzecia zwolenników odwołanego mera nie jest imponującą liczbą, gdy zestawia się ją z ogromnym poparciem, jakim Jurij Łużkow cieszył się na początku pierwszego dziesięciolecia XXI wieku.

Następcą Jurija Łużkowa został technokrata Siergiej Sobianin, doświadczony urzędnik, pełniący wcześniej stanowiska gubernatora obwodu tiumeńskiego i kierownika administracji Prezydenta FR³¹. Nowy mer Moskwy cieszy się reputacją zaufanej osoby Dmitrija Miedwiediewa. Nigdy jak dotąd nie przejawiał nadmiernych osobistych ambicji politycznych.

²⁶ *Trassa Moskwa – Sankt-Peterburg możej projtii nie czerez Chmkinskij lies*, „RIA Novosti” 26.08.2010.

²⁷ *Chimkinskij test. Zainteresowannaje mnenie niezainteresowannogo mera*, „Rossijskaja gazieta”, 06.09.2010.

²⁸ *Priessa Rossii: Krieml rieszaet sud’bu Łużkowa*, „BBC. Russkaja służba”, 16.09.2010.

²⁹ *Łużkow: „Ja nie sobratsja uchodit’ w otstawku po sobstwiennomu żelaniju”*, www.polit.ru, odczyt z dn. 16.08.2011.

³⁰ R. Oliphant, *Lužkov. Gone for good?*, „RIA Novosti”, 28.09.2010.

³¹ Sobianin Siergiej Siemionowicz, <http://lenta.ru/lib/14161169/full.htm>.

Przyczyną stopniowej utraty popularności przez Jurija Łużkowa był między innymi jego bizantyjski styl życia i ostentacyjne obnoszenie się z bogactwem. Choć według oficjalnych oświadczeń podatkowych Jurij Łużkow i jego żona zadeklarowali w 2009 r. dochód w wysokości 7,98 miliona rubli (798 tys. zł.) tygodnik „Forbes” szacuje, że w istocie dochód małżeństwa mógł przewyższyć miliard dolarów³².

Istnieją przesłanki, które mogą świadczyć o tym, że Dmitrij Miedwiediew zdymisjonował Jurija Łużkowa wbrew woli Władimira Putina. Wskazywać może na to choćby wywiad udzielony przez premiera FR następnego dnia po dymisji, w którym powiedział, że „Jurij Łużkow uczynił wiele dla rozwoju Moskwy i do pewnego stopnia jest postacią symboliczną dla Rosji współczesnej”, po czym dodał, iż „bez wątpienia ostatnimi czasy relacje między prezydentem i merem Moskwy ochłodziły się, a mer jest podwładnym prezydenta, a nie odwrotnie”³³.

W obecnych elitach władzy Federacji Rosyjskiej trwa spór między nastawionymi krytycznie wobec Zachodu przedstawicielami resortów siłowych, wyznającymi przekonania mocarstwowe i często wyraźnie konserwatywne, a entuzjastycznie nastawionymi do okcydentalizacji liberałami, powiązanych z kręgami wielkiej finansjery. Prezydent Dmitrij Miedwiediew uważany jest za czołowego przedstawiciela liberalizmu wśród elit rosyjskiej władzy. Wbrew utartemu stereotypowi wykreowanego przez media, nie ma żadnych przesłanek, by uważać go za polityka niesamodzielnego, w pełni zależnego od premiera Władimira Putina. Jurij Łużkow należał do prominentnych reprezentantów obozu mocarstwowo-konserwatywnego. Zdymisjonowanie wpływowego mera Moskwy przez Prezydenta FR wpisuje się w całą logikę działań obozu kremlofskich liberałów, których hasłem przewodnim jest „modernizacja Rosji”, z którą wiąże się wymiana kadr w administracji terytorialnej, wojsku i policji. Dmitrij Miedwiediew wykorzystuje każdą okazję, by odsunąć od władzy polityków „antymodernizacyjnych” (co w danym przypadku równoznaczne jest z dystansem wobec kremlofskich liberałów). Jurij Łużkow, uchodzący za ksenofoba i zwolennika rządów silnej ręki, może być symbolem antyliberalnej części kremlofskich elit. Jego dymisja to z pewnością osłabienie obozu konserwatywnego (z którym wydaje się sympatyzować premier Władimir Putin) i wzmocnienie „promodernizacyjnych” liberałów skupionych wokół prezydenta Dmitrija Miedwiediewa.

³² M. Wojciechowski, *Mer Moskwy najbogatszym rosyjskim urzędnikiem*, „Gazeta wyborcza”, 26.08.2010.

³³ *Putin blames row with Medvedev for Luzhkov's dismissal*, „RIA Novosti”, 28.09.2010.

Przyszłość polityczna

Choć Jurij Łużkow ukończył 74 lata, nie należy sądzić, że jego kariera polityczna jest już zakończona. Polityk ten wielokrotnie demonstrował w swoim postępowaniu niewiarygodną ambicję i konsekwencję. Wycofanie się z polityki jest jednym z możliwych wariantów, jednak z pewnością nie najbardziej prawdopodobnym. Nieoczekiwana dymisja z pewnością uraziła jego dumę i rozpalila resentymenty oraz żądę rewanżu. Należy sądzić, że Jurij Łużkow jedynie chwilowo zadowolony się posadą dziekana Wydziału Zarządzania Dużymi Miastami Uniwersytetu Międzynarodowego w Moskwie, którą zaproponował mu jego niegdysiejszy zwierzchnik, pierwszy mer Moskwy Gawrił Popow³⁴. Trudno wyrokować, z jakim obozem politycznym postanowi się związać.

Przekonania polityczne Jurija Łużkowa są nie mniej eklektyczne, niż jego preferencje architektoniczne. W jednej ze swych wypowiedzi dokonał autocharakterystyki, określając siebie jako „zorientowanego narodowo socjaldemokratę”. Z drugiej strony jego nazwisko wielu kojarzy się z obroną Białego Domu w 1991 r. i okresem ultraliberalnej prywatyzacji z początku lat dziewięćdziesiątych, gdy należał on do obozu apologetów ultraliberalnej „terapii szokowej” i uchodził za czołowego patrona rodzącego się w Rosji kapitalizmu. Później wielokrotnie występował w roli rzecznika sojuszu narodowego kapitału z władzą i stworzenie „projektu rosyjskiego”, który miałby stać się długoletnim, perspektywicznym programem rozwoju Rosji³⁵. Ten gorliwy wyznawca prawosławia, odznaczony przez Cerkiew najwyższymi orderami, był jednocześnie rzecznikiem przywrócenia pomnika założyciela CzeKa Feliksa Dzierżyńskiego na Placu Łubiańskim i wywieszenia plakatów z wizerunkiem Józefa Stalina w 65. rocznicę zwycięstwa w II wojnie światowej. Etnonacjoniści mogą z kolei cenić go za restrykcyjną politykę imigracyjną (przybierającą niekiedy skalę otwartych represji wobec mniejszości etnicznych i religijnych), konserwatyści zaś za nieprzejednane stanowisko w sprawie zakazu demonstracji homoseksualnych. Reasumując, w bogatej biografii politycznej Jurija Łużkowa można odnaleźć elementy, które mogą zyskać akceptację rozmaitych grup politycznych – mocarstwowych patriotów, komunistów, prorynkowych (nie obyczajowych!) liberałów, nacjonalistów, klerykałów, konserwatyistów... Jego pole potencjalnych sojuszy jest jednak dużo węższe niż mogłoby się pozornie wydawać z uwagi na liczne afery korupcyjne, w które był uwikłany. Jurij

³⁴ *Приказом президента Международного университета в Москве от 1 октября 2010 г. профессор Юрий Михайлович Лушков назначен на должность декана факультета управления крупными городами – Международной университет в Москве, 1 października 2010 r., interun.ru, odczyt z dn. 20.08.2011.*

³⁵ R. Miedwiediew, *Если работа – то во всю силу. Если праздник – то до последней копеечки.* „Wieżniemija Moskwa”, 14.01.2005, nr 4/24049.

Łużkow, choć majątny, wpływowy i obdarzony instynktem politycznym, jest kłopotliwym sojusznikiem z uwagi na złą sławę, która mu towarzyszy.

Bezpośrednio po dymisji Jurija Łużkowa przez pewien czas krążyła plotka, zgodnie z którą Jurij Łużkow miał myśleć o sojuszu strategicznym z Komunistyczną Partią Federacji Rosyjskiej. Wbrew pozorom taki sojusz miałby szansę zaistnieć – Jurij Łużkow był wprawdzie czołowym działaczem obozu, który doprowadził do upadku ZSRR (co powinno go dyskwalifikować jako potencjalnego sojusznika komunistów), ale jeszcze bliższymi współpracownikami Borysa Jelcyna byli Aleksandr Ruckoj i Rusłan Chasbulatow, którzy w 1993 r. stanęli, wraz z jednolitym frontem komunistów i mocarstwowych patriotów, na czele antyliberalnej rebelii. W ostatnich latach Jurij Łużkow kojarzony był z wypowiedziami mocarstwowymi i antyliberalnymi, jego antykomunistyczna przeszłość poszła zaś w niepamięć. Współcześni komuniści są tak bliscy ideom mocarstwowo-patriotycznym i tak dalecy od marksistowskiej ortodoksji ateistyczno-internacjonalistycznej, że ostentacyjna dewocja Jurija Łużkowa nie byłaby żadną przeszkodą dla współpracy. Nieporównywalnie bardziej problematyczne okazały się skandale korupcyjne, w które uwikłany był były mer, a także powiązania z wielkim, oligarchicznym kapitałem. Wszelkie spekulacje na temat możliwego aliansu Łużkowa z komunistami przeciął pierwszy zastępca przewodniczącego KPRF, wicespiker Dumy Państwowej Iwan Mielnikow: „Bardzo trudno wyobrazić mi sobie, żeby Łużkow po wystąpieniu ze «Wspólnej Rosji» mógł rozważać możliwość członkostwo w KPRF. Nie umiem sobie wyobrazić, by nasza partia przyjęła go w swoje szeregi. Nasza partia ma program polityczny – jeśli Jurij Łużkow pragnąłby iść pod sztandarem KPRF, to poczyniłby kroki w tym kierunku znacznie wcześniej”³⁶.

Jurij Łużkow mógłby spróbować założyć własną partię polityczną, opozycyjną względem obecnej władzy (a zwłaszcza wobec libealno-modernizacyjnego nurtu Dmitrija Miedwediewa). Potencjalnymi partnerami byłego mera są różnego rodzaju siły antyliberalne. Niewykluczona byłaby współpraca z reżyserem Nikitą Michałkowem, autorem *Manifestu oświeconego konserwatyzmu*, będącego wyrazem odrzucenia liberalnej i prozachodniej polityki obecnego Prezydenta FR. Potencjalnymi sojusznikami Jurija Łużkowa mogą okazać się też liczni oficerowie, którym grozi zwolnienie z armii w wyniku planowanej reformy sił zbrojnych Anatolija Sierdiukowa. Ewentualna partia polityczna założona lub wsparta przez Jurija Łużkowa miałaby prawdopodobnie profil mocarstwowy, konserwatywny, socjalny i umiarkowanie nacjonalistyczny.

Nie można wykluczyć, że Jurij Łużkow zdecyduje się na emigrację (jego córki z drugiego małżeństwa już przebywają w Wielkiej Brytanii, gdzie rodzina Łużkówów ma kilka apartamentów)³⁷. Jeśli były mer Moskwy dostrzeże, że prokuratura przygo-

³⁶ I. Mielnikow, *W KPRF nie zdut Łużkowa*, <http://kprf.ru/dep/82999.html>, odczyt z dn. 18.08.2011.

³⁷ Andrew Osborn, *Former Moscow mayor Yuri Luzhkov: „I fear for my family.* „The Sunday Telegraph”, 7.11.2010.

to wuje przeciw niemu poważne zarzuty, polityk może zdecydować się na ucieczkę. Nie oznaczałoby to jednak wycofania się z życia politycznego Federacji Rosyjskiej. Równie dobrze Jurij Łużkow może pójść drogą Borysa Bierzowskiego – niegdyś prominentnego oligarchy wspierającego obóz kremłowski intelektualnie i finansowo, dziś emigranta politycznego i zaprzysięgłego wroga obecnych elit rosyjskiej władzy, hojnie wspierającego wszystkie inicjatywy opozycyjne w Rosji (od komunistycznych, przez liberalne, po nacjonalistyczne). Jurij Łużkow dysponuje ogromnymi sumami pieniędzy, a przy tym doskonale zna mechanizmy kremłowskiej władzy. Z pewnością byłby niebezpiecznym przeciwnikiem obozu obecnie sprawującego władzę w Rosji.